

XI-XII. yüzyıllara ait fildişi av borusu (Museum für Islamische Kunst - Berlin)

niğiyle oyulmuş şebeke halinde sembolik çiçek motifleri almıştır.

Anadolu Selçukluları'ndan itibaren gelişmeye başladığı görülen Türk kakma işçiliği (sedefkârî) sedef, bağa ve diğer malzemeler yanında fildişini de kullanmıştır. Kakma, yapıştırma ve kaplama tekniklerinin uygulandığı Osmanlı eserlerinin başlıca örnekleri İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi ve Askerî Müze'de bulunmaktadır. Ahşap kapı kanatları, pencere kepenkleri, rahleler ve Kur'an mahfazalarında görülen fildişi kakmalar, hat ve bitki süslemelerini ait oldukları devrin üslubuna uygun biçimde yansıtmaktadır. Bunlardan başka beşik, tüfek kabza ve kundakları, aynalar fildişinin kullanıldığı diğer eşya arasındadır. Bu tür uygulamalarda çok defa bağa, abanoz ve sedefle yan yana kakılan veya yapıştırılan fildişi parçalar doku ve renk özelliği sebebiyle, farklı malzemelerden oluşan kompozisyonlara ayrı bir zenginlik katmaktadır.

Osmanlı sanatında fildişi, ek malzeme olarak üzerinde yer aldığı eşyayı zenginleştirdiği gibi ana malzeme olarak da kullanılmıştır. Fildişinin başlı başına ele alınıp biblo gibi işlendiği eserler ayrı ve özel bir yer tutar. Çoğunlukla kalemtraş sapları ve makta'larda görülen bu uygulama, fildişi işleme imkânlarının ne derecede zengin olduğunu göstermektedir. Fonksiyonu gereği düz levhalarından kesilerek çeşitli profillerle şekillendirilen makta'lar ajur tekniğinde oyularak âdeta dantel gibi işlenmiştir. Bu eserlerde birkaç santimetrekalırlık alan içerisine, çeşitli bitki kompozisyonları ile tuğra ve yazıların büyük bir ustalıkla yerleştirildiği görülür. Kalemtraş sapları da bu malzemenin kullanıldığı en güzel örnekler arasındadır. Fildişinin ayrıca Osmanlı tesbihçiliğinde de önemli bir yeri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Migeon, *Manuel d'art musulman II, Les Arts plastiques et industriels*, Paris 1907, s. 125-148; J. Ferrandis, *Marfiles y Azabaches Espanoles*, Barcelona 1928; J. Beckwith, *Caskets from Cordoba*, London 1967; E. Kühnel, *Die Islamische Elfenbeins-kulturen*, Berlin 1971; S. M. Imamuddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, s. 119; M. Rogers, "Osmanische Elfenbeinkunst", *Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit*, Frankfurt 1985, II, 339-342; B. Brend, *Islamic Art*, Cambridge 1991, s. 56-59; *Al-Andalus* (ed. J. D. Dodds), New York 1992, s. 41-47, 190-203, 264-269, 282-292; Can Kerametli, "Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyuma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar", *TEİD*, IV (1961), s. 5-13; R. Pinder-Wilson, "Ađi", *ET*² (İng.), I, 200-203.

SELÇUK MÜLÂYİM

FİLDİŞİ SAHİLİ

Batı Afrika'da bir ülke.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Resmî adı République de Côte-d'Ivoire olan ülkeyi güneyden Atlas Okyanusu, doğudan Gana, kuzeyden Burkina Faso ve Mali, batıdan Liberya ile Gine çevirir. Yüzölçümü 322.462 km², nüfusu 12.657.000 (1990 tah.), fiili ve yasama başşehir Abican, belirlenen yeni hukukî başşehir Yamoussoukro'dur.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

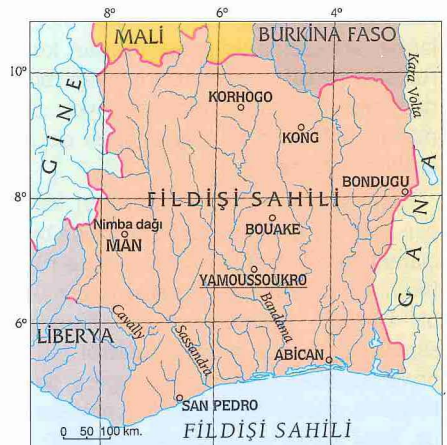
Kabaca bir dikdörtgeni andıran ülke topraklarının yer yer lagünler bulunan güneydeki sahil şeridi, birbirini takip eden deniz kulakları ile kumluk arazi den oluşur; batı kesimi nisbeten alçak ve düzdür. Kuzeyden gelen akarsular bataklık oluşturdudan sonra denize ulaştıkları için kıyıda çok az sayıda tabii liman vardır. Sahil bölgesinden kuzeye doğru gidildikçe topografya yavaş yavaş yükselir; orta ve kuzey kesimlerde yükseklik 500-1500 m. arasında değişir. Yalnız batı ve kuzeybatıdaki Liberya, Gine ve Mali ile sınır teşkil eden bölgelerde dağlık alanlar bulunmaktadır. Yükseltisi 1340 metreye ulaşan Dan dağlarının batısında bölgenin en yüksek noktası olan Nimba dağı (1752 m.) yer alır.

İklim özelliklerinde coğrafi konumun etkisi büyüktür. Yaklaşık olarak ülkeyi ortadan ikiye bölen 8. kuzey enleminin kuzeyinde ve güneyinde iki farklı iklim bölgesi seçilir. Yıllık ortalama yağış miktarı 1400 mm. kadar olan ve aralık-şubat arasında bu yağışın ancak % 2'sini alan kuzey güneye göre daha kuraktır. Belirgin bir kurak mevsimin bulunma-

dığı güney bölgesi nisbeten nemlidir ve 1500-2000 mm. arasında yıllık yağış alır. Ülke toprakları bitki örtüsü bakımından güneyden kuzeye doğru birbirine paralel dört kuşağa ayrılır. Genişliği 64 kilometreyi geçmeyen dar sahil kuşağını yer yer deniz kumulları, lagünler, bataklıklar ve daha çok doğu kesimlerinde mangrov ormanları kaplar. Bunu Afrika maunu ve tik ağacı gibi kerestesi değerli ağaç türlerinden oluşan ekvatorial yağmur ormanları kuşağı takip eder. Daha sonra gelen ve aslında yine ormanlık olan üçüncü kuşakta büyük ölçüde kahve, kakao ve palmiye çiftlikleri yer alır. Kuzeyde ise yer yer ormanların yanında yüksek boylu otsu bitkilerin oluşturduğu savan bölgesi bulunur. Ülkedeki bütün akarsular kaynaklarını kuzey bölgesinden alır ve güneye doğru akarak Gine körfezine dökülür. En önemli akarsular, üzerlerine elektrik enerjisi üretilen barajların kurulduğu Bandama, Sassandra, Comoé ve Cavally'dir.

Ülkenin nüfusu 1990'da 12. 657.000 kişiye ulaşmıştır ve aynı yılın istatistiklerine göre artış hızı % 3,5 dolayındadır. Nüfusun çoğalmasında tabii artışın yanı sıra dış ülkelerden buraya yönelen göçlerin de büyük etkisi vardır. Göçler daha ziyade komşu devletlerden olmakta ve dışarıdan gelenlerin % 60'ını Burkina Fasolu işçiler oluşturmaktadır. Belli başlı şehirlerin nüfusları şöyledir (1984): Abican 1.930.000 (1990 tah. 2.500.000), Man 450.000, Adobo 300.000, Korhogo 280.000, Bouaké 220.000, Yamoussoukro 120.000. Ülkede altmıştan fazla yerli kabile yaşar. Bunların en önemlileri

Fildişi Sahili

Baulé (% 23), Bété (% 18), Sénufo (% 17), Malinké (% 11), Dan ve Lobi kabileleri olup Bauléler güneyde, Lobilerle Sénufo'lar kuzeyde, Malinkélerle Danlar ise batıda toplanmışlardır. Resmî dil Fransızca olmakla birlikte genelde hayata kabile dilleri hâkimdir. Bétéler Kwa dilinin Kru, Bauléler Twi lehçesini, Malinkélerle Danlar Mande dilini, Lobiler ise Volta dilini konuşurlar.

Bölgenin tamamına XIII. yüzyıla kadar hâkim olan din kabileler arasında farklılıklar gösteren animizm idi. Bugün ise geleneksel animistik inançlar halk arasında ancak % 50 oranında etkinliğini devam ettirmekte, geriye kalanın % 30'unu son yıllarda hızlı bir çoğalış gösteren müslümanlar, % 20'sini ise hristiyanlar oluşturmaktadır (1990).

Ekonomi genel anlamda tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayanır. Halkın çoğu millî gelirin üçte birini oluşturan tarım sektöründe çalışmaktadır. Bağımsızlıktan bu yana sürekli gelişme kaydeden ülke, ekonomik açıdan Kara Afrika ülkeleri arasında en gelişmiş olanıdır. Fildişi Sahili dünyanın en fazla kakao (1989'da 750.000 ton) ve kahve (265.000 ton) üreten ülkelerinden biridir. İhracat gelirlerinin % 60'ını kakao, kahve ve kereste ürünlerinden sağlar. Ancak son yıllarda ham madde ihracatı yerine ürünlerin işlenerek dışarıya yarı mâmûl ve mâmûl madde şeklinde satılabilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. İhraç malları arasında yer alan muz, şeker kamışı, pamuk, kauçuk ve palmye yağı gibi tarım ürünlerinin miktarı giderek artmakta diğer taraftan da iç tüketime dönük yam (tatlı patates), manyok, pirinç ve mısır üretilmektedir. Hayvan besiciliği ve balıkçılık önem verilen konular arasında olup ülkede beslenen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı 4 milyon civarındadır (1989). Hızlı büyüme hedefleri öngören kalkınma programları devlet borçlarının artmasına ve iktisadî devlet kuruluşları ile tarım işletmelerinin ağır bir dış borç yükü altına girmesine yol açmıştır; enflasyon ve işsizlik oranı ciddi ölçülerde yüksektir.

Hafif sanayi bağımsızlıktan beri olağan üstü bir gelişme göstermişse de bu alanda yeterli özel sermaye ve iş tecrübesinin bulunmaması dolayısıyla büyük bir ilerleme sağlanamamıştır. Başlıca sanayi kuruluşları arasında petrol rafinerisi ile şeker, un, konserve, sigara, dokuma ve plastik fabrikaları bulunmaktadır. Sahil açıklarındaki yataklarda 1980'

de başlayan petrol üretimi giderek artmaktadır. Bundan başka ülkede kayda değer yeraltı zenginliği olarak elmas ve demir cevheri sayılabilir; Tortya'daki yataklardan yılda 600.000 karat elmas (1988) çıkarılmaktadır.

Dış ticarete Fransa yaklaşık % 32 ithalât ve % 17 ihracatla (1987) önemli bir yere sahiptir. Bu ülkeyi ithalâtta Nijerya, Japonya, İtalya ve Almanya, ihracatta da Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Almanya takip etmektedir. Başlıca ihraç kalemlerini tropikal tarım ve deniz ürünleriyle enerji oluşturur. Önde gelen ithal ürünleri ise çeşitli fabrikasyon maddelerle makineler, ham petrol ve kimya mâmulleridir.

Ulaşım ve haberleşme Kara Afrika ülkelerine göre oldukça gelişmiş durumdadır. Abican-Uagadugu demiryolu (625 km.), Abican Limanı'nı iç kesimlere ve kuzeye bağlayan önemli bir hatır. Demiryoluna oranla daha iyi durumda olan karayollarının önemli şehirleri birbirine bağlayan kısımları toplam 55.000 kilometreyi bulur. En büyük liman şehirleri Abican ve San Pedro'dur. Ülkede iki adet günlük gazete (*Ivoir Soir*, *Fraternité-Matin*) çıkmakta olup toplam tirajları 130.000 civarındadır.

Yirmi altı idarî bölgeye ayrılmış bulunan Fildişi Sahili'nde ilk öğretim zorunlu olmakla birlikte ilk öğretim çağındaki çocukların ancak % 75'i okula gidebilmekte ve yerli öğretmen sıkıntısı da eğitimdeki başarıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkenin tek üniversitesi, komşu ülkelerden gelen öğrencilerin de okudukları Abican Üniversitesi'dir (1964).

BİBLİYOGRAFYA :

- A. Köksal, *Afrika Coğrafyası*, Ankara 1976, I, 11-97; Habîbullah Şamilî, *Coğrafyâ-yı Kâmil-i Cihân*, Tahran 1982, s. 348-350; *Le Grand Robert des noms propres*, Paris 1986, II, 763-764; D.-M. Fremy, *Quid* 1991, Paris 1990, s. 935-936; P. Alexandre, "Côte d'Ivoire", *EP* (Fr.), II, 64; S. Amin, "Côte-d'Ivoire", *EUn*, V, 19-22; *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VI, 1661-1664; *ABR*, VIII, 571-572; *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VII, 4105-4106; *EBr*,², III, 666-667.

RAMAZAN ÖZEY

II. TARİH

Bugün Fildişi Sahili'nin sınırları içinde kalan yerlerin geçmişi hakkında fazla bilgi yoktur. Eski dönemlerde bu toprakların hepsine hükmeden siyasî bir gücün bulunmaması ve buralarda birbirinden farklı özelliklere sahip pek çok kabilenin yaşaması ülkenin tarihini karmaşık hale getirmiştir. XVI. yüzyılın son-

larına kadar kuzey ve kuzeybatı toprakları Mali İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında idi. Bu dönemde Mande (Mandingo, Malinké) dilini konuşan gruplardan Diyulalar, kuzey bölgelerinde Mankono, Kadioha, Bong, Kong gibi ticaret şehirlerinin oluşmasında ve kuzey-güney ticaretinde önemli rol oynadılar (XV-XVI. yüzyıllar). Mali İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bir siyasî birlik kuramayan Mandingolar Batı Afrika'nın çeşitli bölgelerine dağıldılar ve gittikleri yerlerde özellikle ticaret ve eğitim konularında etkili oldular. Mandingolar'ın yeni yerleşim alanlarından biri de bugünkü Fildişi Sahili'nin kuzeybatı bölgesi idi; Odienné ve Kurussa bu şekilde kuruldu. Müslüman olan Mandingolar ticaret amacıyla güneydeki Séguéla, Kong, Man, Tuba gibi kasabalara giderek İslâm'ın buraya yayılmasına hizmet ettiler. XV. yüzyılın ortalarında, Agni ve Aşantiler başta olmak üzere ülkenin güneyindeki animist kabileler, fildişi ve köle ticareti amacıyla kıyılara gelen Portekizli denizcilerle ve daha sonra da Fransız misyoner ve tüccarlarla temas ettiler. XVII. yüzyılda Assinie'de toprak ele geçiren Fransızlar (1637) bu yüzyılın sonlarına doğru burada bir misyonerler heyeti bulundurmaya başladılar. XVIII. yüzyılda Fransızlar'ın kıyıda Assinie ve Grand-Bassam olmak üzere iki önemli üsleri vardı ve bu üslerden içerilere doğru nüfuz etmeye çalışıyorlardı. Aynı yüzyılda ülkenin güneyini denetimine alan Agni Kralığı 1842'de Fransız himayesini kabul etti ve böylece sömürgeciler ülkeyi ele geçirme hususunda önemli bir imkâna kavuşmuş oldular.

Kuzeyde ise müslüman Diyulalar XVIII. yüzyılın başında Kong Krallığı'nı kurarak kısa sürede bölgeye otoritelerini kabul ettirdiler. Kuzey-güney ticaret yolu üzerinde bulunan Kong bir İslâm ve ticaret merkezi olarak gelişti ve 1888'de 15.000 nüfuslu bir kasaba haline geldi. Öte yandan Kankan, Beyla ve Kong'a ticaret yollarıyla bağlı olan Odienné de bir diğer İslâm ve ticaret merkezi idi. Kong Kralı Karamoko Ule (Domba) Watara'nın 1889'da Fransa'nın himayesini kabul etmesi üzerine, yüzyılın son çeyreğinde Batı Afrika'da büyük bir güç oluşturan meşhur Sudanlı Mandingo Reisi Samori Ture harekete geçerek Kong şehrini ve bu devletin topraklarını zaptetti. Bunu fırsat bilen Fransızlar görünüşte Kong'u kurtarmak amacıyla saldırı başlattılar; fakat şehri ele geçirdiklerinde tamamen yakıp yıktılar (1895) ve arkasından Odi-